

طهران - طوران

خلاصه

تهران به عنوان پایتخت دویست ساله ایران برای عده ای محل کار و درآمد، برای بعضی دیگر محل امکانات اعم از تحصیل و خدمات پزشکی و ...، برای برخی ترافیک و آلودگی و برای تعدادی از کنشگران اجتماعی محل انباشت ثروت و تشکیل دهنده هسته تفکر مرکز- پیرامون است.

این نوشته بنا دارد تهران را از منظر بوم شناسی مورد تحقیق قرار دهد.

کلمات کلیدی: تهران، پایتخت، ترکی

استناد (آپا): امیری، ا. طهران - طوران. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" - سال ۰۴، شماره ۱۱، بهار ۱۴۰۵. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

اسدالله امیری

ایمیل:

asadollah.amirlik@gmail.com

وابستگی:

پژوهشگر فرهنگ و گردآورنده آثار
حکیم تیلیم خان ساوه ای

Tehran – Turan

Asadollah Amiri

Email:

asadollah.amirlik@gmail.com

Affiliation:

Culture researcher and
collector of the works of
Hakim Tilim Khan Saveh'i

Abstract

Tehran, as the two-hundred-year-old capital of Iran, represents different things to different people: for some, a place of work and income; for others, a hub of opportunities including education and medical services; for some, traffic and pollution; and for a number of social activists, a site of wealth accumulation and the core of center-periphery thought.

Keywords: Tehran, capital, ecology ,Turkish

CITATION (APA): Amiri, A. Tehran – Turan. Urmia. Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 04, number 11, Spring 2026, ISSN: 3041-8690.

Tehran – Turan

Əsədulla Əmiri

E-poçt:

asadollah.amirlik@gmail.com

Mənsubiyyət:

mədəniyyət tədqiqatçısı və
Hakim Tili Xan Savehinin
əsərlərinin toplayıcısı,

Xülasə

İrənin iki yüz illik paytaxtı olan Tehran, bəziləri üçün iş və gəlir yeri, bəziləri üçün təhsil və tibbi xidmətlər də daxil olmaqla imkanlar mərkəzi, bəziləri üçün tıxac və çirklənmə, bəzi sosial fəallər üçün isə sərvət toplanması məkanı və mərkəz-periferiya düşüncəsinin özəyi olaraq qəbul edilir.

Bu yazı Tehranı ekoloji baxımdan tədqiq etməyi hədəfləyir.

Açar sözlər: Tehran, paytaxt, ekologiya

CITATION (APA): Əmiri, Ə. Tehran – Turan. Urmiya: "Azərbaycan və Türk Tarixi Araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 04, nömrə 11, Yaz 2026, ISSN: 3041-8690.

Tahran – Turan

Esedullah Emiri

E-posta:

asadollah.amirlik@gmail.com

Üyelik:

kültür araştırmacısı ve Hakim
Tilim Han Savehî'nin
eserlerinin derleyicisi,

Özet

İran'ın iki yüz yıllık başkenti olan Tahran, kimileri için iş ve gelir yeri, kimileri için eğitim ve tıbbi hizmetler dahil olmak üzere imkanlar merkezi, kimileri için trafik ve kirlilik, bazı sosyal aktivistler için ise servet birikimi yeri ve merkez-çevre düşüncesinin çekirdeği olarak algılanmaktadır.

Bu yazı, Tahran'ı ekolojik açıdan incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tahran, başkent, ekoloji

CITATION (APA): Tahran – Turan. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 04, sayı 11, Bahar 2026, ISSN: 3041-8690.

مقدمه:

برای درک بهتر هدف این نوشته، موضوع را با ذکر خاطره ای شخصی آغاز میکنم: چند سال قبل در جشن ازدواج یکی از اقربا در تالاری در تهران شرکت داشتم. ارکستر تالار، موسیقی های مورد تایید مراجع رسمی که در اختیار تمام تالارها قرار دارد را با موسیقی ضبط شده و خوانندگی زنده و به زبان فارسی اجرا میکرد. در حین اجرا برق قطع شد و سالن تاریک و صدای میکروفن نیز قطع. حاضرین بدون میکروفون شروع به خواندن ترانه «سنی دئییللر» ترکی نمودند. این مثال میتواند به عنوان الگویی برای قائل شدن به وجود دو قسمت، یکی به عنوان پوسته خارجی که توسط ساختارهای رسمی ایجاد و حمایت میشود و قسمت دیگر هسته داخلی فرهنگی برای شهری مثل تهران مورد توجه قرار گیرد.

پایتخت قاجاریه، پایتخت سلجوقیان(ری)، شهر مورد علاقه ترکان صفوی، منطقه وسیعی از آجی چای(رود شور) در مرز جنوب غربی با استان مرکزی در منطقه رباط کریم تا گدوک در شمال شرقی استان در مرز مازندران در ناحه فیروزکوه را شامل می‌شود که بسیاری از توپونیمهای تاریخی را در خود جای داده است. از چیچکلو در اسلامشهر، قره تپه شهریار، قزل قلعه مرکز شهر، برج طغرل در جنوب(شهر ری)، گلوبندک، قوری چای چیتگر، قیطریه در شمال شهر، دلیچای دماوند و بسیاری از کوههای

اطراف از قبیل قره آغاج واقع در روستای کیلان دماوند، کولکچال شمال شهر، توپونیم هایی با عبارت «بورد» و ... نشانه های قوی بر حضور عنصر ترک در تهران میباشد.

در این نوشته دو منطقه بومی یکی در شرق و دیگری در غرب استان تهران در نظر گرفته شده اند. در غرب استان، شهرستانهای شهریار و ملارد قرار دارند که ترکان، مردمان بومی آن میباشند. گویش شهریار(علی شاه عوض) و ملارد و و تمامی شهرها و روستاهای اطراف شبیه ترکهای ساوه، کرج و قزوین و قم میباشد. موسیقی عاشیقی در این منطقه به صورت کاملاً پویا در حال ادامه حیات میباشد. بسیاری از اساتید موسیقی عاشیقی از جمله مرحومین اسماعیل شاهمرادی، مسیح الله رضایی، غیاث جباری، بالاخان دانش بیات و بسیاری دیگر در این منطقه شکوفا شده اند. هر چند مرکزیت تولید و ضبط و توزیع آثار ایشان در نیم قرن گذشته در استرئوهای شهر قم بوده است. هم اکنون نیز فعالیتهای زیادی در حوزه عاشیقی در این مناطق انجام میشود. از فعالان بومی صنعت عاشیقی در غرب استان تهران و استان البرز میتوان استاد نصرت الله زرگر، علی جمالی، حسین سانیخانی، حسن دژم و ... را نام برد. به لحاظ سرزمینی این ناحیه متصل به اشتهاارد و بوبین زهرا در استانهای البرز و قزوین، زرد و ساوه در استان مرکزی میباشد. به عبارت دیگر تا نزدیک به سی سال قبل و پیش از تشکیل استانهای قزوین و البرز، استان تهران در ناحیه آبیک با استان زنجان مرز مشترک داشت. در همسایگی استان تهران و در شهرستان ساوه استان مرکزی یکی از بزرگان ادبیات ترکی، حکیم تیلیم خان ساوه ای، بالیده است که در زمان خود با میرزا مجتهد مسیح(احتمالاً همان مجتهدی که فتوای قتل گریبایدوف روس را داده است) مرآوده ادبی داشته است. شعر تیلیمخان خطاب به مجتهد مسیح:

ناطق علما مجتهدّ دین

فضل و فضیلت ده «ش» و «ر» و «ف»

شرف قاضیان ارباب کمال

لفظ فصاحتین «م» و «ل» و «ح»

ملح لیسان می سن قاری قرآن

ابواب مثله کلید بیان

نخلستان اسلام ثمر ایمان

سنه کفاف ائتمز «م» و «د» و «ح»

مدحینه مشغولدور هر بیدار مست

هادی شریعت زهی دین پرست

تفسیراتدا معنی شکاف زبردست

تیر معرفته «ه» و «د» و «ف»

هدف رحمت رب العالمین

امام عصر سن نایب مبین

کامران، کامیاب دارالنشاطین

جرعه حقدن اول «س» و «ی» و «ر»

سیراب کوثر اول داخل الجنان

هشت و چهارینان اول سن هم عنان

مخدوم: آقا مسیح، خادم: تیلیم خان

منتظر وصال «د» و «و» و «ر»

(کتابهای تیلیم خان حیاتی و یارادیجیلیغی، محمد تقی زهتابی و علی کمالی، نشر اختر، تبریز، ۱۳۸۲ و حکیم تیلیم خان دیوانی، علی کمالی، نشر فر قلم، تهران، ۱۳۹۷)

همینطور شرق و جنوب تهران نیز در ناحیه دماوند و فیروزکوه و رودهن و همچنین ورامین و گرمسار(قشلاق) و پیشوا(بئش اووا) و قرچک، محل حضور ترکان بومی میباشد. برای آشنایی خوانندگان با گویش و شیوه گفتاری ترکان بومی منطقه تهران، نمونه هایی از فولکلور شهرستان ساوه در غرب تهران(به دلیل مشابهت زبانی و فرهنگی با مناطق شهریار و ملارد) و شهر رودهن در شرق تهران ارائه میگردد.

از فولکلور ساوه:

داستان(نغیل):

تولکو و دنگیرمانچی:

(سؤیله یین: رحمتلیک خانم حلیمه خاتون منصوری فرزند کاظم، روستای مرغئی ساوه)

بیر حاج علی وارودو دنگیرمان دا اوتوروردو. اوندان، چوخ دگیرمانین دالین زادین سوپوروردو تؤکردی دوفار بیخینه ائشیکده، ایوان واریدی، دئری اوندان سورا، بیر تولکو گلردی ییپردی. حاج علی ده اوغلانی دی، آروادی زادی یوخودو. حاج علی یه گئدن یوخودو. هئج نمه سی یوخودو. ائله دنگیرمانچی ایدی. نه ائوی واریدی نه ائشیک. تولکویه کال زاد یاپاردی. بیر گونلری تولکو

دییر حاج علی یه سن گئت زاده، گئت سن بیر نفری آل. دییر منه کیم گلر؟ هارا گتیریم؟ ائویم وار؟ ائشیگیم وار؟ پولوم وار؟
دییر: ایکی قیرانلیگی وار؟ دییر اونو وئر منه. آلاز تولکو قارداش گندر شاهیی قاپوسون کسر. قویماسلا گنده ایچری یه. گندلر
شاه دییرلر بیر تولکودو گلیب دئییر شاهونان ایشیم وار. دئییر قویبی گل سین. گندر ایچری، باش اگر، سالام وئر قشنگ. دییر
شاه، حاج علی بنگ دئری بیر دانا ایکی قیرانلیک اؤلچن کیلی سین وئر، من بیر آزا ایکی قیرانلیک واروم اولارو اؤلچم. وئر.
وزیریه، وکیل دییر. وئر آپارار. آپارار ایکی قیرانلیگی یاپوشدورار کیلی یه، کیلینی قئیتارار شاه. شاه گؤرر آلاز اؤلچولر بیر دانا
یاپوشوب قالوب کیلی یه. بیر گونده گندر بیر قیرانلیک کیلی آلاز دییر نه بیلیم نچه قیرانلیک، بیر تک قیرانلیکیمی اؤلچم.
ایکی دفعه گندر. آلاز گتیریر یاپوشدورور. بیر گونده گندر شاها دییر بوجور حاج علی بنگ دئری قیزین وئرسین منه. شاه باخار
وکیل و وزیر یوزونه. وکیل وزیر دییر خوب کیمه وئرهری اونان یئگ اولار؟ سنی کی ائله ایکی قیرانلیک یوخی اؤلچم.
اونون ایکی قیرانلیگی وار، تک قیرانلیگی وار. نه قدير پولو وار. کیمه وئرهری اونان یئگ اولار؟ وئر اونا. حاج علی بنگه. دییر خوب
دئری وئر. گلدی دئدی تولکو قارداش بوجور، سنی ایچین شاهیی قیزین آلدیم. آلاز بئناو زرهقان اولار. دییر زاده، سن
ایشی اولما دور گندر. دورار یاغاریمیش دا بئله ده یاغاریمیش. گلر بیر درهدن گنچه تولکو قویروغون ییلیشدیریر اونیی قیچینه
یخیلیر سو ایچینه اوستو باشی خره یه پالچوغا بولانیر. گندلر گندلر آپاریر گندر قاباقجک شاها دییر بوجور گلردیک سو درگاه
تکین گندردی بولاننی. دییر اونا بیر دست لیباس وئری، کورکنلیک لیباس وئرلر. بو گندر حاماما لیباس گیر، تمیس اولار گلر
کورکن اولاردا. بلی گتیری قیزی بزئیی دوزئیی وئری آپار سین. اوندان حاج علی زادا دییر تولکویه دییر من ایننی هارا آپاریم؟
تولکو دییر من قاباقجک گندر هر یئردن توتون چیخدی آپار اورا. دییر خوب. بولار بزلر دوزلر. نچه دوه، نچه دانا زاده ماد.
یغله، قیزی گتیرئری ده، حاج علی بنگ گتیرئری. تولکو قاباقجک گلر گؤرر اؤزو بیلریمیش ده قیرخ دانا حارامی باشی واریمیش.
گلر اولار دییر اوتوموشییز؟ دییر نه؟ دییر باخ گؤر شاه نه قدر آدام یوللئیدی. اودو گدیگه باخی. یوللئیب سیزی گله
اؤلدورله. دییر تولکویه نه ائلیهیک ایندی؟ دییر گیری بو ورک تایاسو آستینا. گیرلر ورک تایاسو آستینا، اویاندان بویاندان
آپاریر نفت تۆکر اود وئر. اود وئر اؤلله. قیرخ دانا حارامی باشی اؤللر. بولاری قیرخ دانا اوتاقلاری واریمیش قشنگ زندگانلیکری
هامی زادلاری واریمیش. بو تولکو زاده ائلر چیخ ائشیگه گؤرر بولار گئلله. دییر بویاندان گلی. بویاندان گئلله، گندلر گؤرلر بلی
هامی زاده حاضر. بولار اوتورولا یو ییله یو و ایچله یو قالالا. بیر گونلری تولکو دییر قوی من گؤروم بو حاجلی منیم قدير
بیلئری؟ اؤزون وورار تولکو اؤللوگونه. آستانا قاباغیندا اؤلر. مونا غذا زاده وئریمیشله یا، بو آرواد دییر تولکو بیللم اؤلوب. زاده ماد
آپارئر یئمئری. بیلئمرم نوخوشدو؟ اؤلبدو؟ حاجلی دییر گؤتوربی آتیی ائشیگه. قاوزانیر دییر دیرمانچی کؤپیوغلو، منی؟
دینده بو آرواد چادیری گؤتورور و چیخ. آرواد چیخ آجیق ائلر. دؤشنیر بونیی ال آیاغینا دییر قئیتار قویما گنده. حساب ائلمز
گندر. تولکو گؤرر گئتدی. تولکوده گندر اویاندان قاباغین کسر دییر نخیرچی کؤپک قیزی هارا گندرهری؟ دییر آلا بونیی عادتیی

دی اونا دئری دگیرمانچی منه دئری نخیچی دئمئری شاهیی قیزی. اونا دییر دخیلی اوللام. قئییتیر گلر قالار بیر گون گنه مریض اولار اؤلر، تیاردان اؤلر. قورخار دییر گنه دورئری. گتیریر بونا قوران اوختدورور آپاراللا کورللا.

حکایت

سؤیله ین: رحمتلیک حاج حسینعلی امیری فرزند کربلایی علی اکبر (متولد ۱۳۱۳)

یادآوری و تکمیل: حسنعلی احدی

الله پاجادان تۆکر:

بیر کنده بیر نفر واریمیش، ایشه گئتمزایمیش، بو کیشی مسلمان ایمیش، کنده بیر نفر ده غیر مسلمان واریمیش کی ایشی گوجو وار ایمیش.

مسلمان کیشی ایشی صلوات چؤوورماق ایمیش، هر زمان بیلسینه دییرایمیش لر کی ایشه گئت، دییرایمیش: الله پاجادان تۆکر.

خالخ دا دییرایمیش لر بیلسینه کی: کیشی مگه صلواتدان دا ایش اولار، گئت ایشله، چورک قازان. بودا دییر ایمیش الله پاجادان تۆکر.

بیر گون یاغون یاغار، کیشی یاغوش یاغاندان سورا گئدر چؤله دولانماغا، بیر دره قیراغیندا بیر دانا کوزه گؤرر کی یاغیش دور و برینی یونوب کوزه ائشیگه چیخیب. گئدر یافقونا باخار گؤرر ایچی دولو جواهر، اشرفی دی، ال وورماس، دییر الله وئرسه پاجادان تۆکر. گلر ائوده آروادینا دییر. آروادا دینده غیر مسلمان کیشی ائشیتیر. کوزه نین یئرینی اؤگررر گئدیب کوزه نی تاپار باخار گؤرر ایچی دولو ایلان عقرب دیر. عصبانی اولار، تصمیم توتار ایلان عقرب دن دولو اولان کوزه نی گتیره مسلمانن پاجاسیندان تۆکه. گتیریب کوزه نی پاجادان اگنده، اشرفی و جواهرات زانق زانق زانقوللار، تۆکولر ائوه. دئمه بو طیلیسیم ایمیش و جواهرات بو مسلمان کیشی نین قسمتینده ایمیش. کیشی دؤنر آروادا دییر: گؤردون دئدیم الله پاجادان تۆکر!!!!

(پاجا: باجا)

زانق زانق زانقوللاماق

ائشیتیر: ائشیدر

خالخ: خلق

وورماس: وورماز

یافقون: یاخین)

از فولکلور رودهن

(منبع: کتاب رودهن تکیه بر البرزکوه، نویسنده: مهتاب فغانی، ناشر: آویشن شمال، تهران، ۱۳۹۷)

(لازم به ذکر است طبق اطلاعات کتاب فوق، اهالی بومی رودهن ترکان علوی مذهب آتش بیک(اهل حق - آل حق) میباشند. همچنین روستاهایی نظیر مهرآباد، گل آهک، تجرک در مجاورت رودهن نیز ترک زبان میباشند. علاوه بر آن ترکان بومی در روستاهای سرانزا و طرود شهرستان فیروزکوه نیز حضور دارند و روستاهای مذکور از لحاظ دامپروری حائز اهمیت میباشند.

ضرب المثل ها:

اگه تولکئی بیزیم دیواروموز دالوندا لووالیییب، هیزلنخ تازوموزداندئی

ال ایغی قارنودا

اگه بئزک قئراغئیک، اگه اطلسک آراسیییک

اکدئم اله دئم، قاتدوم کپگه

اؤزونن گول توتدیک، بالاسوننان گولاب

اؤویی آوادان(ائوین آباد اولسون)

ایشلییان باش توک ساخلاماز

اؤز باشونئی تاریمیر، تویدا گلئن باشی قییریر

مگر خزینه یه ایشه میشه ی؟(در زمانی که کسی مرتب به وسط حرف راوی میپرد خطاب به وی میگوید)

در صفحه ۱۸۷ کتاب فوق الذکر شعر وجودنامه تیلیم خان ساوه ای بدون اشاره به نام شاعر، به عنوان اشعار عامیانه رودهن ذکر شده است که نشان دهنده شعاع گردش اشعار تیلیم خان و ادبیات ترکی در سالهای گذشته در این منطقه بوده است:

آتادان گلدیم آنایه

بیر قطره قانا دؤندوم

یئددی آیلوقدا جانا گلدیم

دوققوز آیلوقدا دونیایه گلدیم

آغوز آچدوم امدیم مایه

آنم اولدی منه دایه

اوندا اوخودوم کلاموم

اوستادا وئردیم سلاموم

بعضی از جای نام های (توپونیم) شهر رودهن:

آشاغی محله، یوخاری محله، کند ارخی، آرالوخ، ممه (ممی) داغی، عاشوقلار محله سی

مولف در کتاب فوق الذکر به بسیاری از آیت های فولکلوریک رودهن اشاره میکند که با فولکلور ساوه یکسان است. مانند مراسم چؤمچه گلین که مراسم طلب باران میباشد که در آن یک قاشق بزرگ (چؤمچه) را به صورت عروسک تزئین کرده و به سر چوبی می بستند، این عروسک همراه با دخترکان در کوی و برزن میگشت و همراهان شعر زیر را میخواندند:

چؤمچه گلین نه ایستر

الله دان یاغوش ایستر

الی خمیر ایچینده

قئچی چامور ایچینده

دابانجاغی چاتلاموش

بیرجه قاشوق یاغ ایستر

زنان هر خانه با شنیدن صدای فوق مواد غذایی مانند نخود، لوبیا، عدس، رشته، آرد، روغن و نمک به چؤمچه گلیم میدادند. از مواد جمع آوری شده آتش تهیه میشد و بین اهالی تقسیم میشد. چند قاشق از آتش از ناودان خانه ای که در آن آتش پخته شده جاری میکردند. ساعتی بعد باران میبارید.

مؤلف کتاب فوق شعری شامل ۹۴ بیت مثنوی خطاب به کوه ممی داغی (ممه داغی) رود هن میگوید. چند بیت از آن بدین شرح است:

آخشام اولوب داغدان گلئب چوبانلار

قش قرالوب شیرخان گلئب دومانان

دووار (داوار) بیلردی یولونی گئدردی

داغدان گلئب هر اوؤ مالی گئدردی

....

ممی داغی منئم کندئم وار اولسون

حسودلارون گؤزلریننن دور اولسون

دئرمان داغی، قوزای داغی سرافراز

کندئن نمادی فالسوننار برقرار.

نتیجه

با توجه به غایب بودن زبان ترکی از آموزشهای رسمی در قرن اخیر و تصور جزیره ای بودن ترکان بومی در پایتخت کشور، علیرغم حضور جمعیت زیادی از هموطنان ترک از سایر مناطق کشور مخصوصاً آذربایجان در تهران، به این جمعیت بومی توجه نشده است. با وجود اینکه تهران محل تلاقی ترکان مهاجر و بومی این منطقه میباشد و همچنین محل زندگی تعداد زیادی از نویسندگان و شعرای ترک مانند شهریار، سهند(بولود قاراچورلو)، حبیب ساهر، حکیم هیدجی و ... بوده و مرکز نشر بسیاری از نشریات و کتب ترکی از جمله نشریه وارلیق میباشد، شایسته است که این موضوع در معرفی تهران به عنوان ام القرای جهان اسلام مورد عنایت قرار گیرد. لازم به ذکر است که تهران کنونی به عنوان میزبان جمعیت کثیری از ترکان کشور که به درستی «دومین شهر ترک نشین دنیا(بعد از استانبول)» نامیده میشود و همچنین به دلیل حضور اقوام مختلف ترک اعم از ترکان بومی، مهاجران آذربایجانی(از زمان دارالخلافگی تبریز در دوره قاجاریه که به همراه شاه آینده، رجال حکومتی نیز از آذربایجان به تهران می آمده اند تا زمان حاضر که روند مهاجرت شغلی و تحصیلی و ... ادامه دارد)، خراسانیها، قشقاییها، خلج ها و ترکمن ها و حتی ترکهای افغانستان، شایسته است که مرکز ترکولوژی در آن دایر شود که این موضوع علاوه بر گسترش علوم مربوطه باعث ارتباطات بیشتر بین المللی خواهد شد. همانطور که میدانیم هم اکنون در اغلب آموزشگاههای زبانهای خارجی در تهران، ترکی استانبولی هم در کنار انگلیسی و آلمانی و فرانسه آموزش داده میشود که این موضوع نشان دهنده علاقه شهروندان تهرانی به این زبان و فرهنگ میباشد.

منابع:

۱. تسلیم خان حیاتی و یارادیجیلیغی، محمد تقی زهتابی و علی کمالی، نشر اختر، تبریز، ۱۳۸۲
۲. حکیم تسلیم خان دیوانی، علی کمالی، نشر فر قلم، تهران، ۱۳۹۷
۳. رودهن تکیه بر البرزکوه، مهتاب فغانی، ناشر: آویشن شمال، تهران، ۱۳۹۷
۴. تحقیقات شخصی نگارنده